

Ганна В. Будзович
**ЕКОЛОГІЧНА ЕКОНОМІКА РЕКРЕАЦІЙНОГО
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У СФЕРІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**

У статті досліджено особливості та сутність екологічної економіки рекреаційного землекористування у сфері природокористування в умовах нових земельних відносин. Розроблено логіко-змістовну модель сутності екологічної економіки рекреаційного землекористування у сфері природокористування.

Ключові слова: рекреаційне землекористування; земельні відносини; екологічні відносини; екологічна економіка.

Рис. 2. Літ. 17.

Анна В. Будзович
**ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЭКОНОМИКА РЕКРЕАЦИОННОГО
ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В СФЕРЕ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ**

В статье исследованы особенности и сущность экологической экономики рекреационного землепользования в сфере природопользования в условиях новых земельных отношений. Разработана логико-смысловая модель сущности экологической экономики рекреационного землепользования в сфере природопользования.

Ключевые слова: рекреационное землепользование; земельные отношения; экологические отношения; экологическая экономика.

Ganna V. Budzovych¹
**ECOLOGICAL ECONOMICS OF RECREATIONAL LAND
MANAGEMENT WITHIN GENERAL NATURE MANAGEMENT**

The article studies the peculiarities and the essence of ecological economics of recreational land management within the general nature management within the new land relations environment. A logical content model is constructed to display the essence of ecological economics of recreational land management within the general field of nature management.

Keywords: recreational land management; land relations; ecologic relations; ecological economics.

Постановка проблеми. З давніх часів відомий сприятливий вплив природи на фізичне і психологічне здоров'я людини. Останнім часом проблемам, пов'язаним із розвитком рекреаційного земле- та природокористування, приділяється все більше уваги. За ступенем забезпечення рекреаційними ресурсами територія України займає одне з провідних місць в Європі (*площа рекреаційного потенціалу на землях природоохоронного призначення складає біля 10% від загальної площі країни [3]*), але сучасне використання цих земель низькопродуктивне (*коефіцієнт використання складає 0,25–0,30*), нерегульованості процесів освоєння рекреаційних територій за іншими призначеннями (житлове, лісове тощо) тощо. Крім того, стихійний відпочинок і туризм негативно впливають на екологічний стан землекористування [16].

Для більш глибокого вивчення процесів рекреаційного природокористування на початку 1990-их рр. з'явилась трансдисциплінарна галузь знань — **екологічна економіка**, яка вивчає взаємозв'язки між екологічними та економічними системами. Екологічна економіка як синтезуюча наука поєднує підходи

---

¹ State Ecological Academy of Postgraduate Education and Management, Kyiv, Ukraine.

і досягнення різних наукових шкіл і дисциплін, і пропонує альтернативний, більш комплексний погляд на економічну діяльність людей в контексті взаємозв'язків природного середовища і людської спільноти [4]. **Екологічна економіка** – це новий міждисциплінарний підхід, що інтегрує економічні, екологічні і соціальні аспекти господарської діяльності людини. Вона є свого роду синтезом традиційної неокласичної і ресурсної економіки в поєднанні з аналізом впливу господарської діяльності на навколишнє середовище, з одного боку, і економіки природокористування з оцінкою впливу на навколишнє середовище та традиційної екологією, з іншого. У центрі екологічної економіки перебуває і економіка рекреаційного землекористування, що базується на визначенні ощадливості через економічну ефективність і досягнення екологічно прийняттого економічного розвитку. Разом з тим, комплексні дослідження особливостей та сутності екологічної економіки рекреаційного землекористування в Україні у сфері природокористування відсутні.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Вивчаючи праці українських вчених (В.М. Будзяк [3], В.І. Вовк [4], Б.М. Данилишин [6], Д.С. Добряк [7], В.М. Другак [8], О.С. Новоторов [11], Л.Г. Мельник [12], А.М. Третяк [16; 17] та інші) у сфері економіки та екології землекористування, можна зауважити, що особливості та сутність екологічної економіки рекреаційного землекористування в умовах нових земельних відносин у сфері природокористування є мало дослідженими. Невирішеним є питання економічних і екологічних відносин власності на землю та інші природні ресурси в межах територій природно-заповідного фонду, виокремлення особливостей екологічної економіки на цих землях.

Невирішені частини проблеми. Важливими і поки що достатньою мірою непередставленими у наукових публікаціях є аспекти сутності екологічної економіки рекреаційного землекористування. Разом з тим, нерозуміння особливостей та сутності екологічної економіки рекреаційного землекористування на територіях природно-заповідного фонду призводить до малоефективного використання природно-рекреаційного потенціалу цих земель.

Мета дослідження полягає в аналізі особливостей та сутності екологічної економіки рекреаційного землекористування у сфері природокористування в умовах нових земельних відносин.

Основні результати досліджень. В Україні станом на 2013 р. за даними державного земельного кадастру для рекреаційних цілей використовувалося 108,5 тис. га землі, в тому числі організаціями, підприємствами і установами рекреаційного призначення – 32,5 тис. га, для дачного будівництва – 1,1 тис. га, природоохоронного призначення – із 438,5 тис. га всіх земель тільки 0,5 тис. га [7].

Розрізняють широкий і вузький зміст рекреаційної діяльності [8]: в першому випадку – це комплексне соціально-економічне явище, процес відновлення духовного та фізичного потенціалу людини на основі використання вільного часу за допомогою природних і соціальних чинників; у другому випадку – рекреаційна діяльність безпосередньо має відношення до процесу відпочинку, тобто проявляється у вигляді конкретних рекреаційних занять. Також необхідно зазначити, що самі поняття «рекреація» та «рекреаційна

діяльність» характеризують специфічний вид людської діяльності, пов'язаний із відпочинком.

Термін «рекреація» є сукупністю етимологічних значень, які достатньо повно визначають сутність відповідного явища і процесу: від лат. – відновлення, перерва для відпочинку; від франц. – розвага, відпочинок, зміна дії, що виключають трудову діяльність і характеризують простір, пов'язаний з цими діями [8; 14; 15]. Разом з тим, поняття «рекреація» характеризує не тільки процес і заходи з відтворення сил людини (фізичних, духовних і нервово-психічних), але й той простір (як правило, спеціалізовані території), в якому це відбувається, і час (вільний від роботи), коли це відбувається. Отже, в цьому визначенні підкреслюється саме *відтворювальна* функція рекреації.

Згідно ст. 50 «Визначення земель рекреаційного призначення» Земельного кодексу України до земель рекреаційного призначення належать ті, що використовуються *для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів* [1]. Ст. 51 «Склад земель рекреаційного призначення» визначає, що до земель рекреаційного призначення належать земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації [1]. Відповідно до ст. 43 «Землі природно-заповідного фонду» Земельного кодексу України землі природно-заповідного фонду – це ділянки суші і водного простору з природними комплексами та об'єктами, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову, естетичну, *рекреаційну* та іншу цінність, яким відповідно до закону надано статус територій та об'єктів природно-заповідного фонду [1]. Майже аналогічне визначення містить Закон України «Про природно-заповідний фонд України». Більш того, ст. 9 «Види використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду» Закону України «Про природно-заповідний фонд України» передбачає, що території та об'єкти природно-заповідного фонду з додержанням вимог, встановлених цим законом та іншими актами законодавства України, можуть використовуватися в оздоровчих та інших рекреаційних цілях [2]. Отже, законодавство не виключає *рекреаційну діяльність* і на землях природно-заповідного фонду.

В Україні землекористування та землеволодіння, як відзначається В.М. Другак [8], визначають відповідно до ст. 79 Земельного кодексу України як систему таких понять [1]:

- земельна ділянка як частина земної поверхні із встановленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами;
- право власності, володіння та користування на таку земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться;

- право власності, володіння та користування на таку земельну ділянку, на відміну від інших країн світу, розповсюджується на простір, що знаходиться над і під поверхнею ділянки на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд.

Таке визначення суті землекористування, як відзначається В.М. Другак [8] та А.М. Третьяком [17], тільки з матеріально-речового боку має важливе значення у багатьох галузях знань, але явно недостатнє і не вичерпує всієї сукупності ознак, властивих його змісту. «Землекористування» має ширше поняття, ніж «земельна ділянка».

Отже, рекреаційна діяльність у сфері природокористування не може бути зосередженою на обмежених територіях. Вона вимагає значних територій з певними природно-рекреаційними ресурсами. *Тому для вирішення завдань із надання рекреаційних послуг суб'єкт рекреаційної діяльності повинен мати права на землю площею відповідних розмірів або договірні відносини з іншими суб'єктами землекористування.*

Термін «землекористування» означає земельний масив, територію, що перебуває у власності чи користуванні. Так, А.М.Третьяк констатує, що під землекористуванням «варто розуміти процес використання людиною (суспільством) інтегрального потенціалу території, який включає всі ресурси на відповідній ділянці геопростору, є складовою частиною суспільно-територіального комплексу регіонального рівня і веде до ускладнення його структури, що знаходить своє проявлення у процесі регулювання земельних відносин» [17]. Під землекористуванням територій природно-заповідного фонду (ПЗФ) розуміють територію, на якій частково офіційно закріплені за адміністрацією території ПЗФ земельні ділянки на праві постійного користування для природоохоронних цілей та на якій частково земельні ділянки, що використовується на різних правах (*власності, постійного користування, оренди тощо*), включені в територію ПЗФ без вилучення (відчуження) у інших суб'єктів землекористування. Ця територія має точні межі, чітко визначені на місцевості, юридичний статус, що фіксує його як об'єкт природокористування.

Таким чином, можна констатувати, що в Україні *землекористування визначається в трьох аспектах* [8; 17]:

1) як користування землею в установленому законом порядку (земельна ділянка);

2) як частина єдиного земельного фонду, надана державою або набута у власність чи оренду окремим користувачем для господарської або іншої мети, обмежена на місцевості;

3) як об'єкт права, об'єкт економічних, екологічних, містобудівних, сільськогосподарських та інших земельних відносин, на який землекористувачу виданий документ, що посвідчує право на землю з визначеними межами, площею, складом угідь, майнових об'єктів та за необхідністю з геодезичними координатами межових знаків, що визначені в натурі.

Первинним елементом будь-якого землекористування є земельна ділянка. *Земельна ділянка* – це частина поверхні землі, що має фіксовані межі, площу, визначене місце розташування, правовий статус (цільове призначення, дозволене використання), а також інші характеристики, відображені в доку-

ментах і матеріалах державного земельного кадастру. Таким чином, поняття рекреаційного землекористування ширше за поняття земельної ділянки. *По-перше*, рекреаційне землекористування може складатися як з однієї, так і з декількох земельних ділянок. *По-друге*, рекреаційне землекористування є неоднорідним за характером прав власності і користування землею. Це означає, що земельні ділянки можуть мати різний правовий статус. *По-третє*, характер і інтенсивність використання земель у межах територій ПЗФ можуть бути різними. В умовах нових земельних відносин така неоднорідність вимагає особливого підходу до організації території, що використовується для рекреаційної діяльності. Таким чином, *землекористування територій ПЗФ включає екосистему природокористування та економічні системи – господарської і рекреаційної діяльності.*

Отже, можна констатувати, що *рекреаційне землекористування*, яке функціонує в природокористуванні, – це частина земної поверхні з визначеними межами в натурі (на місцевості), яку використовують на різних правах власності та користування як об'єкт земельних, екологічних, рекреаційних, містобудівних та інших відносин для рекреаційної діяльності. У прикладному аспекті поняття рекреаційного землекористування у сфері природокористування – це система форм і методів використання землі, що складається в країні відповідно до сформованих еколого-земельних відносин та земельного устрою під дією об'єктивних соціально-економічних чинників або запроваджена державою.

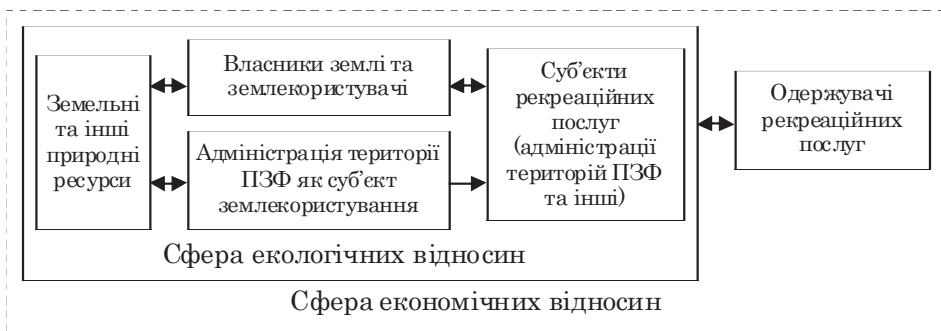
Рекреаційне землекористування як об'єкт економічних, екологічних і правових відносин включає в себе одночасно і благо, необхідне споживачам, і затрати або інвестиції, без яких володіння і користування земельними та іншими природними ресурсами практично неможливо. Ці якості земельних та інших природних ресурсів проявляються у вигляді їх корисності, рідкості, обмеженості і цінності. Загальні екологічні споживчі цінності земельних та інших природних ресурсів становлять корисність рекреаційного землекористування, а саме можливість використання рекреаційних ресурсів для здійснення визначеної економічної функції. *Корисність* – це здатність рекреаційного землекористування у сфері природокористування як об'єкта економічних, екологічних і правових відносин задовольняти потреби рекреаційних послуг саме в даному місці і протягом відповідного періоду часу.

Рекреаційне землекористування у сфері природокористування як об'єкт економічних, екологічних і правових відносин включається в економічний оборот як ресурс, який не має альтернативи взаємозаміни в багатьох сферах діяльності. Його особливість як об'єкта економічних відносин ще й у тому, що кількість запропонованих на ринку таких об'єктів обмежена самою природою. Тому вартість рекреаційного землекористування у сфері природокористування як об'єкта економічних відносин визначається, переважно, попитом на рекреаційні послуги: якщо рівень попиту піднімається, то відповідно підвищується його вартість або рента. Права на землю разом з природними ресурсами і зведеними на території рекреаційного землекористування будівлями є джерелом абсолютної і диференціальної ренти. Збільшення попиту на рекреаційні послуги підвищить земельну та екологічну ренти до певного рівня, а від-

повідно зросте і ціна за рекреаційне землекористування як об'єкт економічних та правових відносин.

Отже, *екологічна економіка рекреаційного землекористування* у сфері природокористування — це наука, яка вивчає закономірності розвитку і функціонування економічних відносин суб'єктів природокористування у процесі організації використання й охорони земельних та інших природних ресурсів, досліджує дію об'єктивних економічних законів, умов та чинників, що визначають ефективність, формування і дієвість економічного механізму, форм та відповідно до них методів природокористування.

Таким чином, сутність екологічної економіки рекреаційного землекористування у сфері природокористування можна сформулювати як ефективність організації сукупності відповідних видів суспільної життєдіяльності, які здійснюються на конкретній території із залученням земельного чинника в тій чи іншій формі та на відповідних правах, у різних масштабах і з різним функціональним змістом у процес економічних, екологічних та рекреаційних відносин суб'єктів землекористування (рис. 1).

Рис 1. Логіко-змістовна модель поняття сутності екологічної економіки рекреаційного землекористування у сфері природокористування, авторська розробка

Рівень суб'єктів землекористування визначається ступенем розвитку виробничих сил, станом земельного та екологічного чинників і характером суспільних відносин, у тому числі земельних та екологічних.

Водночас слід констатувати, що в земельному та природоохоронному законодавстві наявні суттєві відмінності щодо поняття об'єктів земельних та екологічних відносин, а відповідно й економічних. На рис. 2 наведено логіко-змістовну схему структури земельних і екологічних відносин прав на землю та інші природні ресурси, яка обумовлена різними правами на землю та інші природні ресурси та законодавчим регулюванням цих відносин. Так, на територіях ПЗФ розміщено земельні ділянки, надані в постійне користування адміністраціям парків чи заповідників, і земельні ділянки, включені до природно-заповідного фонду без вилучення у існуючих землекористувачів та власників землі. Відповідно між адміністрацією парку (П, С — надавач рекреаційних послуг) та іншими суб'єктами землекористування (А, Б, В) виникають екологічні відносини, що повинні підкріплюватися договорами щодо збере-

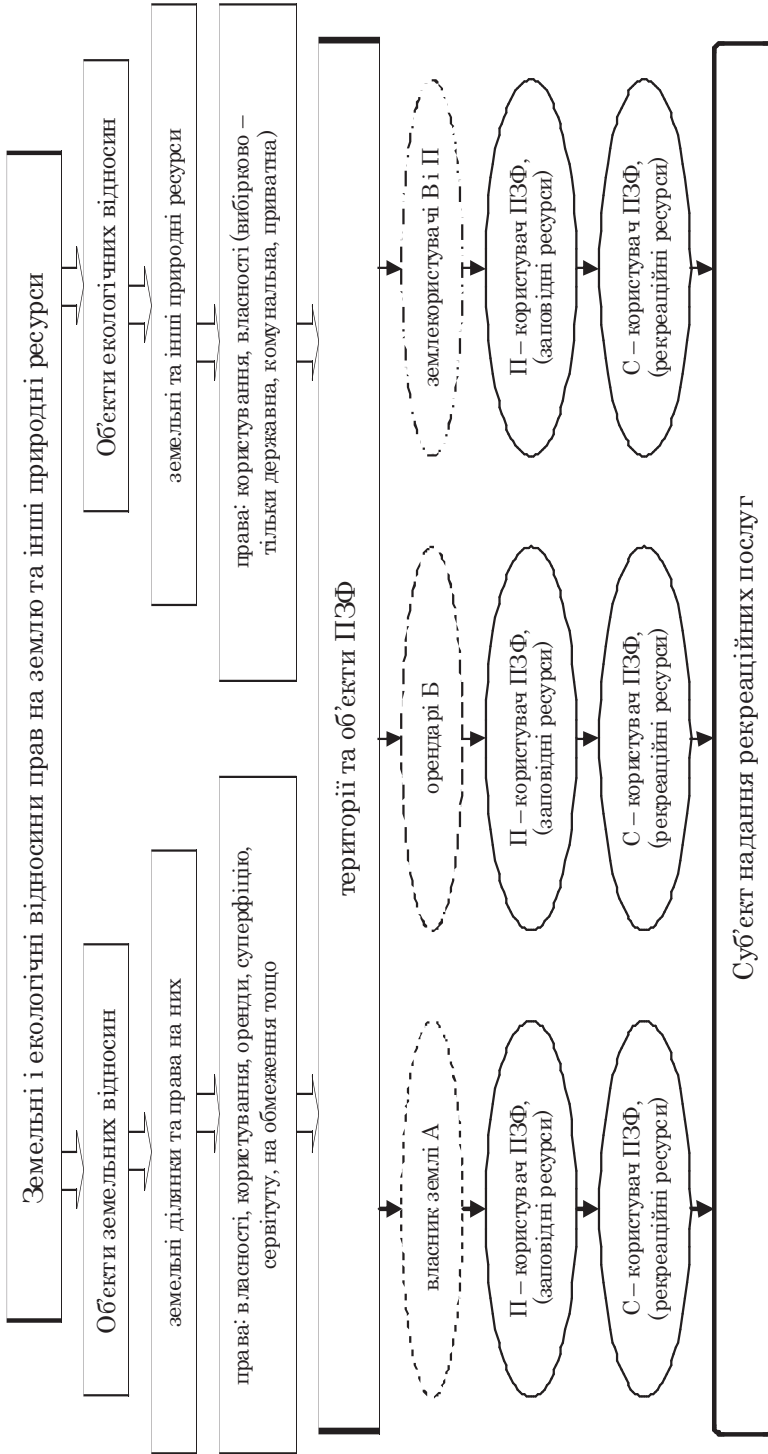

Рис. 2. Логіко-змістова схема структури земельних і екологічних відносин прав на землю та інші природні ресурси при наданні рекреаційних послуг на землях природно-заповідного фонду, авторська розробка

ження, відновлення та охорони природних ресурсів та використання, збереження і охорони рекреаційних ресурсів. Рекреаційні ресурси, розміщені в межах землекористування суб'єктів А, Б, В, повинні надаватися суб'єкту рекреаційних послуг С (*суб'єкт економічних відносин*) на правах сервітуту або договору про спільну діяльність.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Під рекреаційним землекористуванням необхідно розуміти частину земної поверхні (земельної території) з визначеними межами в природі (на місцевості), яку використовують на різних правах власності та користування як об'єкт земельних, екологічних, рекреаційних та інших відносин для рекреаційної діяльності. Відповідно сутність екологічної економіки рекреаційного землекористування у сфері природокористування полягає в ефективності організації сукупності певних видів суспільної життєдіяльності, які здійснюються на конкретній території із залученням земельного чинника в тій чи іншій формі та на відповідних правах, у різних масштабах і з різним функціональним змістом у процес економічних, екологічних та рекреаційних відносин суб'єктів землекористування.

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 №2768-ІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №3–4. – С. 27–119.
2. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 №2456-ІІІ зі змінами та доповненнями // zakon.rada.gov.ua.
3. Будзяк О.С. Організаційно-економічний механізм екологічнобезпечного використання земель України: Дис... докт. екон. наук. – К., 2013. – 469 с.
4. Вовк В.І. Екологічна економіка – від доктрини до політики // www.clubofrome.org.ua.
5. География рекреационных систем СРСР / В.С. Преображенский, Ю.А. Ведений, И.А. Данилова и др. – М.: Наука, 1980. – 219 с.
6. Данилишин Б.М., Хвесик М.А., Голяк В.А. Економіка природокористування: Підручник. – К.: Кондор, 2010. – 465 с.
7. Державний земельний кадастр України // mir-ekspertiz.info.
8. Добряк Д.С., Бабміндра Д.І. Еколого-економічні засади реформування землекористування в ринкових умовах. – К.: Урожай, 2006. – 336 с.
9. Другак В.М. Теоретичні та методичні основи економіки землекористування. – К.: ЦЗРУ, 2004. – 129 с.
10. Мироненко Н.С., Твердохлебов И.Т. Рекреационная география. – М.: Моск. ун-т, 1981. – 208 с.
11. Новоторов О.С. Економіка землегосподарювання: теорія, методологія: Монографія. – К.: ДКС центр, 2009. – 628 с.
12. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням / За ред. Л.Г. Мельника, М.К. Шапочки. – Суми: Університетська книга, 2005. – 759 с.
13. Петренко И.Н. К вопросу о типологии форм и видов рекреационной деятельности // Научно-техническая конф. преподавателей, сотрудников, аспирантов и студентов ф-та экономики и менеджмента: Тезисы докл. – Суми: СумГУ, 2003. – С. 117–118.
14. Рекреация // Большая советская энциклопедия: В 30 т. / Под ред. А.М. Прохорова. – 3-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1975. – Т. 21. – С. 5.
15. Рекреация // Украинская советская энциклопедия: В 12 т. – К.: Гл. ред. Укр. сов. энциклопедии, 1983. – Т. 9 – С. 14.
16. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: Монографія. – Херсон: Грінь Д.С., 2012. – 440 с.
17. Третяк А.М. Економіка землекористування та землевпорядкування: Навч. посібник. – К.: ЦЗРУ, 2004. – 542 с.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2014.